

MAGYAR NYELVŐR

141. ÉVF.

*

2017. JÚLIUS–SZEPTEMBER

*

3. SZÁM

A határon túliak államnyelvoktatásáról

Az államnyelv oktatása a határon túli magyar régiókban Nyelvpedagógiai elemzés

Az anyanyelv-pedagógia általában és a magyar specifikusan, kivált kisebbségi helyzetű népcsoportok esetében, aligha volt annyira gazdag kérdésekben és megoldásokban, mint a közép-európai rendszerváltások és az ezredforduló után. A kérdéskör fókuszba kerülésének két lényegi oka van: egyrészt a nyelvi jogok általános kidolgozása és kiterjesztése, másrészt a nyelvtudomány és vele együtt a nyelvpedagógia, az anyanyelv-pedagógia nagymértékű átalakulása.

Az etnikai és nyelvi kisebbségek anyanyelvhez való joga a második világháborút követő viszonylagos nyugalom évtizedeiben vált nyílt kérdéssé, megoldandó problémává a világ számos pontján. Európában is, annak nyugati felében, a vasfüggönyön túl. Attól innen csak a diszkrimináció, a rejtett vagy nyílt kommunista keretű nacionalista elnyomás különböző változatait tapasztalhatták a kisebbségek. 1990 után, az elemi szabadságjogok visszanyerésével azonban a feszültségek, a sérelmek és a megoldatlan problémák felszínre kerülhettek, és valóban nyílttá is váltak.

A kisebbségek számára az államnyelv, hivatalos nyelv megfelelő szintű elsajátítása a társadalmi integráció egyik fontos feltétele. Nemzetközi egyezmények (így a Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről, A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája, a hágai Ajánlások a nemzeti kisebbségek oktatási jogairól) és nyelvi emberi jogi szakirodalom szerint az állam hivatalos nyelvének elsajátítása, a megfelelő szintű és típusú kétnyelvűség elérése fontos nyelvi emberi jog. Emellett az Európai Unió a személyes, személyhez, individuához fűződő emberi jogok rendszerét építette ki és érvényesíti, a közösségi jogok területén visszafogottabb. A kisebbségi közösségi nyelvi jogok elismertetése az elmúlt évtized politikai küzdelmeinek terepe az EU intézményrendszerén belül is, immár nem teljesen sikertelenül, bár egyelőre szerény kimenettel.

A nyelvtudomány és a nyelvpedagógia nem rendelkezik politikai hatalommal. Tudományos kutatásaik azonban a nyelvpolitikai helyzettel szoros összefüggésben folynak, és szakmai eredményeiket a politikai döntéshozók számára nyíltan ajánlják nehézségek, felmerülő kérdések megoldására.

A nyilvánvaló nyelvpolitikai, jogi kérdéseken, sőt a kulturális, társadalmi és gazdasági problémákon túl súlyos kérdések merülnek fel a nyelvpedagógia

szűkebb szakmai területén, éppen a közelmúltban megélénkült tudományos kutatás nyomán. Ezekből a kérdésekből a jelen tanulmányokban csak néhány döntő jelentőségű problémát tárgyalunk, azokat is a határon túli magyar kisebbségek szempontjából:

- Milyen speciális anyanyelv-pedagógiai rendszer alkalmazandó a magyar kisebbségek tanításában?
- Mi az optimális arány a kisebbségi anyanyelvi és a többségi államnyelvi nyelvpedagógia és tanítási nyelv között?
- Hogyan lehet az egyes külső régiók egyedi körülményeihez igazítani a nyelvpedagógiát?
- Az anyaország miképp tudja szakmai keretekben a leghatékonyabban segíteni a határon túli magyar anyanyelv-pedagógiát?
- Melyek az államnyelv mint második nyelv kétnyelvű körülmények közötti elsajátításának és iskolai oktatásának a legjobb módszerei?
- Milyen nyelvtudományi háttér állítható a leghatékonyabb nyelvpedagógia mögé?

A vizsgálat konkrétabb, az összehasonlításnak alapot adó tényezői a következők:

- milyen óraszámban;
- milyen tantervek, tankönyvek alapján oktatják ezt a tantárgyat a magyar tannyelvű iskolákban;
- van-e különbség az adott nyelvet nem anyanyelvként tanuló kisebbségek és a tárgyat anyanyelvként tanuló többségiek számára kidolgozott tantervek, tankönyvek terén;
- milyen kimeneti követelményeket fogalmazznak meg a kisebbségekkel szemben az egyes iskolai szakaszok végére (azaz milyen nyelvtudásszintet kell elérniük a gyerekeknek az alapiskola vagy a középiskola végére).

A fenti kérdések legfőbb motivációja az az egyszerű, de következményeiben súlyos tény, hogy lényegében minden szomszédos utódállam központi irányítású tanügyi rendszere a többségi, államnyelvet beszélő tanulók anyanyelv-pedagógiáját alkalmazza a kisebbségi, az államnyelvet nem vagy nem jól beszélő diákok oktatására. Ez a pedagógiai szempontból abszurd helyzet csakis gyenge kimenetet eredményezhet: a tanulók nem tanulják meg az államnyelvet megfelelő szinten, ez személyes előmenetelüket és életminőségüket károsan alakítja, az adott államban pedig nagyszámú olyan polgár nő fel, akik nem tudnak magas színvonalú szakképzést szerezni, így nem járulnak hozzá az adott társadalom gazdaságának és kultúrájának fejlesztéséhez kellő mértékben.

A helyzetet nehezíti, hogy a magyar nyelvtudománynak és nyelvpedagógiának még igen sok a teendője a korszerű, kisebbségek számára kidolgozott curriculummal, tankönyvekkel, módszertani útmutatókkal kapcsolatban és részben az ezek mögé helyezett nyelvtudományi kutatások tekintetében is. Néhány műhelyben komoly erőfeszítések történtek az elmúlt két évtizedben a jelzett hiányosságok felszámolására (ezek összefoglalására l. Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János szerk. *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép.*

Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2011). Mindamellet a szakmai eredményeket gyarapítani kell annak érdekében, hogy a döntéshozók, a tanárok és a diákok számára egyaránt nyilvánvaló legyen a mindenkori legjobb megoldás.

Több magyar egyetemi és más kutatói műhely (például a Termini kutatóhálozat) is foglalkozik rendszeresen, tudományos igénnyel és gyakorlati célokkal a határon túli magyar kisebbségek nyelvpedagógiai helyzetével. A nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalmi Intézetének kiemelt oktatási és kutatási programja a tanárképzés és a nyelvpedagógia elmélete, módszertana. Doktori iskolája is erre a területre szakosodott.

A hosszabb ideje zajló nyitrai, tágabban Kárpát-medencei elméleti és módszertani munka egyik szakaszában olyan összehasonlító vizsgálatra kerül(t) sor, amelyet korábban nem végzett el senki. Ennek keretében két Magyarországgal szomszédos ország (Szlovákia és Ukrajna) gyakorlatán át készítették el a szerzők a szlovák, illetve ukrán mint államnyelv oktatásának összehasonlító leírását. A kutatás azonos szempontok szerint, konkrét kérdésekre kereste és keresi a választ, és az eredményeket összehasonlítható formában foglalja össze, a továbblépés konkrét tényezőit megalapozva. A kutatás felhasználja és alkalmazza az élenjáró nemzetközi nyelvpedagógia, anyanyelv-pedagógia és nyelvtudomány eredményeit (elsősorban a funkcionális nyelvpedagógia keretét), különös tekintettel a kisebbségi oktatás területén alkalmazható eredményekre, amelyek módszertani és elméleti szempontból egészítik ki a kutatást.

A kutatás során a két ország államnyelv-oktatásának elemzése mellett a cél olyan európai jó gyakorlatok felkutatása és a lehetőségek szerint helyszíni megtekintése is, ahol az adott ország hivatalos nyelvét magas színvonalon, korszerű szemléletben és módszerekkel oktatják a kisebbségek számára. E célból a kutatás résztvevői (a jelen tanulmányok szerzői) Finnországban tanulmányozták a kisebbségi svédok finn nyelvoktatását, párban a többségi finnek svédtanításával. A tanulmányút során a kutatók egyrészt tanórákat látogattak, és tanárokkal konzultáltak Vaasa városában (itt a legmagasabb a svéd kisebbség aránya Finnországban), a Vasa övningsskola F-6 és Vasa övningsskola F 7-9 iskolában (egy intézmény két korosztályi szinttel). Másrészt részletes konzultációkat folytattak a University of Vaasa munkatársainak Michaela Pörn vezetésével folyó munkálatairól, amelyek a finn mint második nyelv vagy másik nyelv képzését elméleti és gyakorlati szempontból új, gyakorlati, funkcionális alapokra helyezik.

A Magyar Nyelvőr jelen tematikus egységében Vančo Ildikó az államnyelv-oktatás szlovákiai, a Beregszászi Anikó – Cserniczkó István szerzőpáros az ukránai helyzetről ad áttekintést. Kozmács István a finnországi második/másik nyelv oktatásának jellemzőit mutatja be, Tolcsvai Nagy Gábor pedig a funkcionális nyelvpedagógia elméleti és módszertani keretét foglalja össze.

Az államnyelv oktatása a Magyarországgal szomszédos országokban (Szlovákia, Ukrajna): összehasonlító elemzés című kutatást az MTA Domus 4815/15/2015/HTMT pályázat támogatta.

Tolcsvai Nagy Gábor